

S Johanna akkor arcuköpte őt.
 És akkor Charles Kingnek gödröt ástak
 és otthon három síró gyermek várt,
 s nem volt mit enni s így történt, hogy másnap
 a gyárkantínba ment Johanna Dark.
 — Bénán bolyongunk mindahányan,
 vakok a jóban és a hitben:
 véred kiontott harmatával
 irgalmazz néki, Jézus isten.

-- „Gonoszak“ -- szólt egy ember -- „a szegények,
 és testiük durva és szíviük kemény.“
 S mikor megette a harminc ebédet:
 az égvilágon nem maradt remény.
 S akkor megállt az uccán és kivette
 az egydollárt, mit még markába zárt,
 és ekrazitot véve, aznap este
 a Nagytőzsdéhez ment Johanna Dark.
 S a tőzsde akkor felgyúlt, mint a fáklya,
 és négy tornyában kánkánt járt a láng,
 míg összedőlt, rőt tűzölébe zárva
 két bankárt és harminchat nincstelent.
 S ő ottmaradt és nézte önfeledten
 a hullákat, s az éjt, a végtelent,
 „Uram, bocsáss meg!“ — sirt fel — „rosszat
 tettem!“
 s hogy reggel lett, a rendőrségre ment.
 S aztán egy nap, tettét már régen bánva
 a bíróság elé zokogva állt;
 a villanyszék úgy izzott, mint a máglya:

— így élt és így halt meg Johanna Dark.

Bénán bolyongunk mindahányan,
 vakok a jóban és a hitben:
 véred kiontott harmatával
 irgalmazz nekünk, Jézus isten.

AZ EMBERRÉLEVÉS KÉRDÉSE

Irta: KOVÁCS KÁROLY (Pozsony)

„Minden emberi történelem természetszerű előfeltétele élő emberi egyének létezése.“ Mély és sok évszázadokon keresztül figyelmen kívül hagyott igazságra mutatott rá Marx ezekkel a szavakkal. „Élő ember egyének“ u. i. nem léteznek öröktől fogva. Évszázadzredek során kovácsolódtak ki a természet teremtető kohójából, mielőtt emberi történelmet „csinálhattak“ volna. Ma a daytoni majompör ellenére is minden művelt ember előtt bebizonyított ténynek számít, hogy az ember állatöskből fejlődött azzá, aki.

Legelőször Darwin meg a darwinizmus harcos továbbfejlesztője, Haeckel voltak azok, akik az ember természetes kialakulását bebizonyították. Nem volt mentes ez a felfogás bizonyos korlátoltságtól, ami a leg-

kimagaslóbb polgári tudósokat is árnyék módjára kíséri. Alapjában véve még sem magyarázta az ember kialakulását. Csupán arra mutatott rá, hogy családfánkat az állatvilágban kell keresnünk. Haeckel a biogenetikai alaptörvény segítségével ezt szinte filmszerűen pergette le előttünk. Ami magát az emberrélevést illeti, felfogásuk két szempontból volt korlátolt. Egyrészt, mert csak természettudományos úton magyarázta az ember kialakulását. Az emberrélevés társadalmi feltételeit, a munkát, amin ezek a feltételek felépülnek, nem vette számításba. A természeti fejlődés útján azonban csupán az ember állatóságát kapjuk meg, amely testi felépíttetésével egyáltalán lehetővé tette az emberrélevést. Még ezt sem teljesen. A szerszámmal végzett munkának pl. oroszlánrésze van a kéz mai használható formájának kialakulásában. Másrészt korlátolt volt ez a felfogás azért is, mert fokozatos fejlődéssel akarta az emberrélevést megmagyarázni. Már pedig az állati meg az emberi lét hatalmas minőségi különbsége ugrás föltételezése nélkül nem vezethető vissza közös gyökerekhez.

Napjaink akadémiai tudósai azonban a tárgyilagosságnak még ilyen magaslatára sem képesek felemelkedni. Az imperializmus beköszöntése minden vonalon pontot tett az elfogulatlan tudományos kutatás után. A darwinizmus továbbfejlesztése már nemcsak az egyházak hiveit találja szemben magával, hanem a polgári „tudósok” egész kórusát. Az elfogulatlan kutatásra ma már csak azok képesek, akik a negyedik rend magasabb osztályszempontjainak alapján állva közelednek az emberiség legősibb őskorának rejtvényéhez.

Mert nagyon sok tekintetben rejtvény megfejtéséről van itt szó. Foszsziliákból, kőszerszámokból meg hasonlókból álló leleteink száma ugyan egyre gyarapszik. Am a katedrabölcsekedés olyan áldatlan zürzavart teremt közöttük, hogy a kérdés a szaporodó bizonyítékok ellenére is egyre homályosabb. A professzorok csak osztályozzák a leleteket és nem tudnak azokkal mihez kezdeni. Még Engelsnek a Természeti dialektika töredékeiben nyújtott útmutatásai után sem hajlandók tudomást venni arról a döntő szerepről, amit a munka játszott a majom emberrélevésében. Enélkül pedig hasztalan forgatják kezükben az őskori csontokat meg szerszámokat. Azok semmit sem mondhatnak addig, míg rá nem jönnek arra, hogy a szerszámok nem egy késő kor tudósainak szórakoztatására készültek, hanem az emberi lét vagy nem lét halálosan komoly kérdését döntötték el. Tévednek azok is, akik csak a szerszámokat látják, de elfelejtik, hogy a szerszámhasználat az ember ösztönös tudatában és társadalmi szerkezetében is egyre hatalmasabb változásokat idézett elő. Más túlzók a „céltudatos munkával”, vagyis már a kezdeti fokon is a tudattal akarják az embert az állattól megkülönböztetni. Valamennyi hasonló nézet egyoldalúságból fakad. Valójában az ember mindezen tényezők sokszoros egybefonódásának és kölcsönhatásos halmozódásának eredménye.

Lépten-nyomon az egyoldalúság veszélye fenyeget bennünket. Hogy elkerüljük, s egyuttal „a tárgyat valóban megismerjük, számításba kell vennünk, fel kell kutatnunk annak minden oldalát, valamennyi kapcsolatát és összefüggését.” (V. I. Uljanov.) Ilyen sokoldalúságot azonban hasztalan várunk az akadémiaiak tudósaitól. „A polgár tucatgondolkodásának vánszorgó gebéje zavartan torpan meg” (Engels) a valódi mélységek előtt. Képtelen a különböző leletek olyan egységbe foglalására, amely híven tükröznék vissza a valódi fejlődést. Ha előre akarunk menni, akkor „nem szabad erre a vánszorgó gebére szállnunk”, hanem a történet. módszerére kell támaszkodnunk.

Ami az adatokat illeti, azok már ma is messzemenő következtetések levonására alkalmasak. Nagyjából tisztázva van, hogy az első durván

megmunkált kőszerszámok a jégkorszakot közvetlenül megelőző időből származnak. Ugyanebből a korból a Jáva szigetén fekvő Trinil mellett megtalálták annak az ősembernek a megkövesedett csontmaradványait is, aki ezeket a szerszámokat készítette és használta. Ezek a maradványok leginkább egy gibbon csontjaihoz hasonlítanak. Ez a gibbon azonban már kétségtelenül olyan jól járt egyenesen, mint mi. Agyának köbtartalma viszont messze maga mögött hagyott minden természetből, vagy leletekből ismert majomagyat. A közelében talált szerszámok szerint ez a felegyenesedve járó majomember (*Pithekanthropus erectus*) már dolgozott, bár összehasonlíthatatlanul alacsonyabb fokon, mint a mai ember. A hivatalos tudomány nem is hajlandó ezt a lényt a mai ember „igazi” őséül elismerni. Megtagadja ezt a tisztességet attól az emberfajától is, amely félmillió évvel később, mintegy 250.000 esztendővel ezelőtt, a második és harmadik jégkorszak közti időben élt. Pedig ennek az u. n. heidelbergi embernek nemcsak a fogai azonosak a mai emberi fogakkal, nemcsak a koponyája fejlettebb a jávai ember koponyájánál, hanem kőszerszámjai is sokkal jobban megmunkáltak már mint a legrégebb ember-ősöké. A még mindig nagyon durva és esetlen szerszámnak viszonylagos javulása hűen kifejezi azt a hatalmas fejlődést, amit az ember a közben elmúlt évszázadok folyamán megtett. Ezután a leletek már gyakoribbak. Az angliai Piltown (Sussex) közelében egy emberi csontváz maradványait hozták napvilágra, amelynek tulajdonosa mintegy százezer esztendővel ezelőtt taposta a földet. A csontok arra engednek következtetni, hogy ez az ember nem a „*homo heidelbergensis*” ivadéka, hanem valószínűleg a közös ős egy magasabbra fejlődött változatát képviselte. Ugyanez vonatkozik arra a leletre is, amit a Rajna-menti Neandervölgyben találtak. A neandervölgyi ember mintegy 50.000 évvel ezelőtt meg bennünket. Koponyája amellelt tanuskodik, hogy agya elérte már az emberi agy mai nagyságát, bár annak szerkezete a gondolkodási képesség viszonylag nagyon alacsony fokára enged következtetni. Kőszerszámjai viszont azt bizonyítják, hogy itt már az ügyesség magas fokát elért emberkéz végzett formáló munkát. Az antropológia ezt az embert sem tartja „igazi” ősünknek. Még a Délafrikában talált u. n. rodéziai lelet emberét meg a Boskop fajt vagy a Taungkoponya tulajdonosát sem tartja ennek, holott ezek részben már csiszolt kőszerszámokat készítettek és az ember társadalmi együttélésének magas fokát képviselték. Csak az utolsó jégkorszak lezárulásával jelentkező, kezében ijjat meg dárdát szorongató embert nevezi „*homo sapiens*”-nek, akitől magát származtatni emberi méltóságával összeegyeztethetőnek tartja.

Ez a zavar amellelt tanuskodik, hogy bonyolult kérdésekről van szó. Halott köveket meg kövületeket kell megszólaltatnunk és tanuként kihallgatnunk. Ezekhez a tárgyi nehézségekhez még azután előítéletek is járulnak. Az akadályokhoz, amelyek anélkül is megnehezítik a probléma megoldását, maga a polgári tudomány állít újabb korlátokat. Vigyáznunk kell, nehogy ezeknek a korlátoknak lerombolása közben az ellenkező végletbe essünk és mai fogalmainkat vetítsük vissza a múltba ahelyett, hogy annak a maitól eltérő életformáit kutatnók fel és értenők meg. Ebben az esetben egy más végletből ugyan, de a polgári antropológia sorsára jutnának, amely az emberi létet frakk, cylinder meg tőzsdei spekuláció nélkül alig képes elképzelni. Előre kell bocsájtanunk azt is, hogy amikor ember és állat közti különbségről beszélünk, nem erkölcsi értékeléseket, meg előítéleteket akarunk szolgálni. Az ember élettaniilag maga is a természethez tartozik és tagja az állatvilág emlős osztályának. Ezért Engels nem az ember és állat, hanem az ember meg a többi állat közti különbségről beszél. Élettani értelemben miben sem különbözünk legközelebbi

majom, vagy valamennyi emlős rokonunktól. Mikor az ember és „a többi állat” közti különbséget tárgyaljuk, az embernek egyrészt a természethez, másrészt egymáshoz való viszonyát, harmadsorban pedig az agy nagyságához és bonyolultságához, mint anyaghoz tapadó és a társadalmi léten felépülő tudatának fokát tartjuk szem előtt. Ebben és csakis ebben a vonatkozásban lehet szó ember és állat közti különbségről. Minden más tényező bevonása a „lélek” feltételezéséhez, más szóval: a tudatlanság erényé avatásához vezet.

Melyek már most azok a tényezők, amelyek a felsorolt hármas viszonylatban olyan változások létrehozására képesek, hogy eredetileg azonos fokon álló lények minőségileg elkülönülnek egymástól? Ha Marx és Engels írásait lapozzuk fel ebben a kérdésben, nagyon hasznos felvilágosításokat kapunk. Már a *Deutsche Ideologie* is határozottan materialista szempontból fogja fel a kérdést. „Az embereket tudatukkal, vallásukkal vagy bármi egyébbel, amivel csak akarjuk, meg lehet különböztetni az állatoktól. Ők maguk akkor kezdenek az állatoktól különbözni, amikor *termelni* kezdik élelmiszereiket.” Marx még hozzáteszi: „olyan lépés ez, amit testi szervezetük határoz meg.” Mert, mint máshelyt mondja: „az embereknek élniük kell ahhoz, hogy történelmet csinálhassanak... az élethez azonban mindenekelőtt evés, ivás, lakóhely, ruházat és hasonlók tartoznak. Az első történelmi cselekedet tehát ezen szükségletek kielégítésére alkalmas eszközök előállítására.” „Amennyiben az emberek saját élelmüket előállítják, közvetve saját anyagi életüket is kitermelik.”

Nem pillanatnyi irodalmi ötletéről van itt szó. A kor által megérlelt termékeny gondolat volt ez, amely később minden irányban kifejlesztve a történelmi materializmus módszerének megalapozását eredményezte. Beigazolódtott akkor, hogy valóban az élet anyagi kitermelése, a mindenkori termelőmód az az alap, amelyre az emberi együttélés különböző formái felépülnek. Az egymásután következő társadalmak fejlődéstörvényei eltérnek egymástól. Valamennyinek közös vonása azonban az, hogy a termelési mód, a termelési és csereviszonyok, valamint az ezeken felépülő osztályviszonyok sokoldalú alakulásai és változásai teszik az alapját. Mi sem természetesebb, mint hogy nem csak a már egyszer kialakult emberi társadalom további fejlődését határozza meg az „anyagi élet” kitermelésének módja, hanem egyáltalán a társadalom kialakulását, az embernek az állatvilágból való kiemelkedését is.

Valóban, hol is volnának az emberi és állati lét döntő különbségei, ha nem ezen a területen? Az a hatalmas anyag, amit a természettudomány bocsájt rendelkezésünkre az állatvilág életéből, minden más téren egész sereg érintkezési pontot mutat fel az emberi és az állati lét legmagasabb formái közt. Sok esetben olyan hasonlóságok ezek, amelyek a felületes kutatót megzavarják és hamis következtetések levonására csábítják. Az ilyen emberek hajlamosak arra, hogy a „munkát”, „szerszámok használatát” és más vívmányokat, amelyek kizárólag az emberi lét sajátjai, „csiráiban” már az állati lét egyes fokain is felfedezzék. Közlebről megnézve olyan ösztönös képességekről van itt szó, amelyet az állatvilág különböző osztályainak (madarak, rovarok, emlősök) csúcán álló fajok évtízmilliók során halmoztak fel az átöröklés útján. Az ember szabású majmok, a méhek, a hangyák meg a termiták, az állatvilág egyes osztályainak e legmagasabbra fejlődött fajai átöröklött, ösztönösen tervszerű fellépésükkel sok tekintetben az ember magas fokon tudatos cselekvéseinek közelébe jutottak. A kialakulóban levő ember kezdetlegesen tudatos, „tudatos ösztönön” (Marx) felépülő fellépésének megnyilatkozásai formáit pedig bizonyos külső vonatkozásokban felül is mulják. A legtöbb madár hetekig tartó erőfeszítéssel művészi kivitelű fészket épít. Ehhez

a természet szolgáltatta anyagot olyan célszerűen használja fel, hogy az az anyag tudatos uralásának benyomását kelti. A pártás madár emellett még külön nászlugast is épít a pártás idejére. Ennek nemcsak falait díszíti összehordott színes levelekkel, tollakkal meg füvekkel, hanem padlóját is nagy gonddal összeválogatott színes kavicsokkal tarkítja. A skrub pulyka nem ül tojásain, hanem erjedésnek indult levelek melegét használja fel a költésre. Ezzel valószínűleg sok millió esztendővel előzte meg a mi költőgépeinket. A hód gátakat épít a víz partján. Közben nemcsak felhasználja a természet nyújtotta anyagot, hanem módosítja is azt, amikor fogaival körülragcsálja. Egyes majomfajták a legkülönbözőbb módon használják fel az útjukba kerülő köveket meg dorongokat. Gyümölcsöt ütnek le velük, kagylókat törnek fel, ellenségeik ellen védekeznek, sőt nehéz köveket is felemelnek segítségükkel. A hangyák egészen addig vitték, hogy levéltetveket tartanak fogságban, amelyeknek édeskés váladékát élősdiek módjára szopogatják. Se szeri, se száma a példákknak, amiket még felsorolhatnánk s amelyek egyöntetűen az állatvilág tervszerű fellépése mellett tanuskodnak. Ha már most ezzel a tervszerű fellépéssel nem az ember mai, magas fokon tudatos munkáját állítjuk szembe, hanem a kezdeti ember kezdetleges termelő tevékenységét, akkor a különbség elveszti szakadékszerű távolságát. Minél messzebb haladunk vissza az emberiség őskora felé, annál több érintkezési pontot kell föltételeznünk az emberi munka és az állat ösztönösen tervszerű fellépése közt. Végül az ember állatóságánál a két, minőségileg különböző tevékenység, annak ösztönös fellépésében egybeolvad.

Nem hiányoznak az érintkező pontok más területeken sem. Számítatlan példa igazolja, hogy a szerves lét már kezdeti fokain ismeri a társas együttélést. Sőt a szerves lét magasabb formái eredetileg nem egyebek, önálló egysejtű lények együttélésénél, miközben az egyes sejtek speciális funkciókhoz alkalmazkodtak. A hangyáknál, méheknél meg termitáknál az együttélés már emberi fogalmak szerint is csodálatra méltó tökélyt ért el. Mindezen érintkező pontok minőségi eltéréseinek boncolása más fejezetbe tartozik, egy fontos körülményt azonban már itt le kell szögezniünk. Semmi okunk sincs kételkedni abban, hogy az állat ösztönvilága és az emberi tudatosság közt ugyanolyan széles az érintkezési felület, mint szervezeti felépítésük és létük különböző vonatkozásainak területén. A tudat székhelye az agy. Ennek nagysága, tekervényeinek száma stb. adják meg azt a határt, ameddig a tudat egyáltalán elérhet. Az emberi agy nagysága azonban egyre csökken, ha az ember fejlődésének útján visszafelé haladunk. A legrégebbi csontleleteknél az agy köbtartalma a mai emberi és az emberszabású majmok agya közt középső helyet foglal el. A *Pithecanthropus erectus* azonban már nemcsak használt szerszámokat, hanem készítette is azokat. Ezzel szemben még évszázadezek választották el a tagolt beszéd kialakulásától, amellyel az ember elvont gondolkozási képessége, általában az elvont fogalmak kialakulása kezdődik. Ember mered felénk háromnegyed millió esztendő messzeségből, de ez az ember még nem képes tagolt beszédre és nem képes emberien gondolkodni. Azt kell mondanunk, hogy ezen a kezdeti fokon ugyanolyan joggal beszélhetünk az emberről „tudatos ösztönről“, mint az állati lét legmagasabb fokain ösztönös tudatról. A minőségi elkülönülés az egész folyamatot megkoronázva csak az emberi fejlődés egy későbbi fokán ment végbe.

Az emberi lét kezdetének legkezdetén a testi szervezet felépítése, a munka, a társasélet és a tudat külön-külön nem nyújtanak elegendő támpontot arra, hogy embert és állatot élesen megvont határvonalakkal különítsünk el egymástól. Az elhatározó különbségek ezen a kezdeti fokon

még nem találhatók fel az egyes területeken, hanem csupán csírákban léteznek. Ami az emberrélevés végleges irányát meghatározta és évszázrezdes fejlődés folyamán az embert a többi állatoktól véglegesen elkülönítette az az anyagi élet kitermelésének ténye, ami az állatvilágban ismeretlen.

1. Az emberrélevő állatös ösztönösen tervszerű fellépése egyre inkább élelmiszerek *termelésére* irányul. Ehhez egyetlen eddig ismert más állatfaj sem jutott el.

2. A természet tárgyainak elszórt és átmeneti felhasználásáról egyre inkább szerszám *készítésére* tér át.

3. Végül a társadalmi együttélés ugyancsak egyre inkább élelmiszerek *termelésére* irányul.

Az állati lét legmagasabb formáinál megfigyelhető jelenségek állandósulásáról, halmozódásáról és folyamatossá levéséről van szó, amelyek összege a többi állattól minőségileg különböző embert kiformálta.

Mai ismereteink alapján még évtizedekre menő pontossággal sem vagyunk képesek meghatározni, hogy az emberrélevés időben mikor vette kezdetét. Az ősidők nehezen áthatolható leple borítja azt a kort. Felfedhetjük ugyan egyes csücskeket és bizonyos, hogy „amit mi meg nem ismerünk, azt utódaink majd megismerik.“ (Feuerbach.) De azok a segéd tudományok, amelyekhez fordulnunk kell vagy egyáltalán nem nyújtanak felvilágosítást az időre vonatkozóan vagy pedig évszázrezdes határkövekkel jelölik annak mulását. Eljön az idő, amikor ismereteink gyarapodásával az u. n. történelmi kor határa talán évszázrezdekkel kitölődik. Addig azonban meg kell elégednünk a kezdeti átalakulások legfontosabb mozzanatainak összegezésével és olyan időpontok megjelölésével, amelyekhez minél távolabbi korról van szó, annál több évezredet lehet a valószínűség határain belül hozzátenni.

Ha leleteinket a geológia által szolgáltatott adatokkal vetjük egybe, arra az eredményre jutunk, hogy az ősember első nyomai legalább 600.000 évvel nyulnak vissza a föld multjába. Az eolithok (hajnalkövek) ebből az időből származnak. A hajnalkövek azonban már a szó szoros értelmében véve *készített* szerszámok. Így az az ősember, akivel ezek a szerszámok jelentkeznek, még sokkal régebbi lényekről hoz üzenetet, akik ugyan már rendszeresen használtak szerszámokat, de még nem készítették azokat. Erről azonban határozottan nem mondhatunk, bár föltételezzük, hogy az egyre biztosabban két lábon járó és szerszámokat használó emberősök hosszú időközön át tömegesen éltek földünkön. Ugyancsak nem dönthetjük el ezidőszerint azt a kérdést sem, hogy a föld melyik részén vette kezdetét az emberrélevés. Korábban arra a földrészre helyezték az emberiség bölcsőjét, amely valamikor Ázsiát meg Ausztráliát kapcsolta egybe, melyből mára csak egy hatalmas szigetvilág maradt fenn. Ezt a nézetet tettük magunkévá Engels nyomán egy előadásunkban. Mindenesetre ez sem egyéb föltételezésnél, amely mellett más föltevések nem kevesebb valószínűségre tarthatnak számot. Nem szabad u. i. figyelmen kívül hagynunk azt a tényt, hogy az emberrélevés idejében a mai mérsékelt égöv területén a mainál sokkal melegebb éghajlat uralkodott. A pálmák és más trópusi növények öve egész Európáig ért. A mai emberszabású majmok rokonai, amelyek közt az emberhez bizonyára sokkal hasonlók is akadtak, Franciaország meg Délnémetország területén is éltek. Ez a meleg égövi flóra és fauna csak a jégkorszak közeledtével, a hideg elől húzódtott vissza lassan dél felé. Az emberrélevés tehát nemcsak végbemehetett ezeken a területeken, hanem nagyon alapos megfontolások szólnak amellett, hogy itt is ment végbe. Az Indiai-óceán világa-

nak buja természeti környezete aligha ösztönözte az emberőst arra, hogy létének biztosítására szerszámokat készítsen, termelje élelmiszereit, meghódítsa a tüzet, egyszóval az emberrélevés különböző fokait meghódítsa. Sokkal valószínűbb ez olyan területen, ahol az éghajlat lassu változása az élelemgyűjő életmód elé egyre nehezebben leküzdhető akadályokat gördített és ezzel valósággal rákényszerítette az állatvilág erre szervezetenként alkalmas fajtát az emberrélevésre.

Bármelyik részén történt is a földnek, bizonyos, hogy legkésőbb a terciér korszak végefelé megtörtént ez a lépés. Az emberős megtette az állati létből az emberi létbe az elhatározó első ugrást. Ezt pedig törvényszerűen követték az emberrélevés többi állomásai, amelyeket nagyjából már ma is ismerünk.

Sokkal elágazóbbak a vélemények a kezdeti lépések körül.

Sokan azt az álláspontot képviselik, hogy az ember állatőse, de maga az ősember is hosszú időközön keresztül fákon élt. Itt keresett védelmet a ragadozókkal szemben. Itt gyűjtötte élelmét is. Ez az életmód nemcsak a kezeket formálta ki, amik nélkül az emberrélevés egyenesen elképzelhetetlen, hanem a fára kapaszkodás, s az egyik fától a másikig való szaladás közben az egyenes járást itt sajátította el. „Lehet — mondja *Kautsky* — hogy az emberek száma nőtt és nem volt táplálék, vagy az éghajlat növekvő szárazsága megritkította az őserdőt és mind több fűves tér keletkezett. Mindezen esetekben kénytelen volt az ősember leszállni a fáról és a földön élni. Kénytelen volt állati táplálékot keresni és nem élhetett többé fák gyümölcséből. Az új életmód arra ösztönözte, hogy gyakrabban nasználjon követ és botot és így közelebb hozta az első szerszám és fegyver feltalálásához.“ Maga *Kautsky* mutat azonban rá arra, hogy ez csak feltevés. Ellenkezően is történhetett. Lehetséges, hogy „mikor már lándzsája volt az ősembernek, nagyobb állatokra is vadászhatott. Addig tápláléka nagyrészt gyümölcs és rovar volt meg madártojás és madárfiókák. A lándzsával már nagyobb állatokat is elejthetett. Ettől kezdve a hús több jelentőséget nyert táplálkozásában. A nagyobb állatok azonban leginkább a földön élnek, nem pedig a fákon. A vadászat kedvéért le kellett hát szállnia levegős birodalmából. De a legkönnyebben elejthető állatok, a kérődzők leginkább a nagy mezőségeken tartózkodnak, nem pedig az őserdőkben. Az ember így olyan mértékben, amilyen mértékben vadásszá lett, kikerült a forró éghajlat őserdőiből, amelyekben az ősember kényszerűségből élt.“ (*Kautsky*: *Etika és mat. tört. felfogás.*) Eszerint az emberrélevés a fán ment volna végbe vagy legalább is annak kezdeti lépései ott történtek meg. Az ember még ezután is a fán maradt és csak hosszabb idő után lett földlakó. Ez a föltevés azonban a legnagyobb mértékben valószínűtlen.

Mindenekelőtt a tudománynak azt az álláspontját kell itt számba vennünk, hogy az egyenes járás kialakulása és az agy fejlődése párhuzamosan történtek. A jávai ember egyenes járása mellett olyan aggyal dicsekedhet, amilyenel egyetlen ismert majomfajta sem bír. Az egyenes járás pedig a majom hátsó kezeinek lábakká alakulásával jár együtt, ami, ha egyszer megtörtént, az embert a fán gyámoltalanabbá teszi, mint a földön. Ha tehát nagyon valószínű is az, hogy az ember erősebb állatok elől a fára menekült, amit még ma is megtesz, annál valószínűtlenebb az, hogy élelmét arra teljesen alkalmatlanná lett végtagjaival továbbra is a fákon gyűjtötte volna. Az emberrélevésnek a földön kellett végbemennie és az embert véglegesen a földhöz kötötte. Igaz, hogy ez olyan veszélyeket hozott magával, amelyek ismeretlenek voltak a fákon élő majmok előtt. De ezek a veszélyek csak további ösztönzései voltak az emberrélevésnek, amennyiben leküzdésük egyre újabb feladatokat állított az

ősember elé. Egyenesen gyerekes elképzelésnek kell tartanunk azt, hogy egy gyümölcsből, rovarokból és madárfiókákból élő lény, amely vagy aki emellett még fogásra is alkalmatlan lábaival a fákon él, lándzsakészítéssel törje fejét azzal a ravasz szándékkal, hogy majd leszáll a fáról és vadászni fog. A szerszámok és az emberrélevés többi feltételei eredményei csak a létért folytatott harcban állhattak elő. Kezdetben pedig a szükségletek voltak, amelyeknek a faj, különbeni pusztulás büntetésének terhe alatt kénytelen volt megfelelni. Az előrelátás az emberi fejlődés sokkal későbbi terméke. A termelőeszközök fejlettségének és ezeken keresztül a természet uralásának olyan fokát feltételezi, ami évszázadezrek haladása után következett csak be.

Közös gyengéje mindezeknek a föltevéseknek, hogy föltételezik azt, amit először is meg kellene állapítani. Bizonyos, hogy az emberrélevés testi feltételeinek egy része nem mehetett végbe fán folytatott életmód nélkül. A majom négy keze, amelyeken minden más állat végtagjaitól eltérően a hüvelyk szembehelyezhető a többi ujjakkal és így kiválóan alkalmas a tárgyak megragadására, csak itt alakulhatott ki. A lajhár négy keze a földön élés számára nemcsak semmi értelemmel nem bírna, de teljesen alkalmatlanná is teszi erre. A földön nem négy kézre, hanem lábakra van szükség. Csak így vetheti magát zsákmánya után. Csak lábaiban bizva menekülhet erősebb ellenségei elől. Az ember egyik állatőse minden bizonnyal keresztülment a fán-élés iskoláján, ahol kezeit megszerezte. Ez azonban nem volt közvetlen őse. Sőt ez az állatős nem is specializálhatta magát teljesen a fán folytatott életmódhoz. Ma u. i. már tudjuk azt, hogy az állati szervezet átalakulási képessége nem korlátlan. Amennyiben bizonyos irányban már véglegesen speciálizálódott, úgy elveszti további módosuló képességét. Nagyon valószínű, hogy a lajhár kezei abban az esetben sem alakulnának át többé lábakká, ha a föld hátán minden fa kipusztulna és a faj földön élésre kényszerülne. Sokkal valószínűbb, hogy ebben a hipotétikus esetben a lajhár áldozatul esne a létért folytatott harcban. Nagyon valószínű hát, hogy az ember állatőse olyan faj volt, amely bár a fán élt, nem szokott még el a földtől sem. Mert azt megemlíteni sem kell, hogy a többi majmok is a földről indultak el a fák „levegős birodalmának“ meghódítására. Bárhogyan állanánk is azonban ezzel a kérdéssel, bizonyos, hogy az emberrélevés a földön ment végbe és egy olyan állatfaj volt az alapja, amely már maga is meglehetősen biztosan járt két lábon. A fáról leszállás még nem jelentette az emberrélevést. Nem idézett elő olyan változásokat, amelyek egyenesen az emberrélevésbe torkoltak volna. Az egyenes járással, a kezek felszabadulásával és az egyenes járást valószínűleg a növekedés párhuzamosságának sokszorosan tapasztalt jelensége alapján nyomon követő nagyobb agy kialakulásával azonban az emberrélevésnek még csak a „testi szervezetben“ rejlő föltsételei voltak adva. A szerszámhasználat és szerszámkészítés, a természet tárgyainak az „anyag élet“ kitermelésére irányuló felhasználása és a tudatos cselekvés kibontakozása az ösztönösen tervszerű állati fellépéshől. ezek azok a mérföldkövek, amelyek az emberrélevés további útját jelzik. Mindezek természetesen nem képeznek egymástól mereven elkülöníthető szakaszokat. Olyan folyamatról van itt szó, amelynek különböző láncszemei sokszorosan egymásba fonódnak. Termékennyítő kölcsönhatásaik eredményezték az emberrélevés teljességét.

A leletek ténvei bizonyítják, hogy a szerszámkészítés már viszonylag magas fokán álló ember is mutat még fel jellegzetesen állati vonásokat. Ilven a nyak maiomszerű merevsége. Még a kb. 50.000 évvel ezelőtt, tehát a történelmi kor küszöbén élt neandervölgyi ember is képtelen volt arra, hogy egész testének hátrahajtása nélkül a magasba te-

kintsen. Ugyancsak évszázazredek multak el, míg a tagolt beszéd képességét meghódította. A neandervölgyi ember állkapcsának hátsó része még annyira durva, hogy a szájúreg, amelyet bezár nem hagyott elég helyet a nyelv forgatására. Hiányzott még az állcsont is, amelyre a tagolt beszéd meghódítása közben tett szert az ember. Ezzel szemben erősen kidudorodó szemöldöke volt, amelynek rendeltetését nem ismerjük ugyan, de valamennyi, a tagolt beszédet még nem ismerő ősembernél feltalálható.

Korlátolt és neveltséges az az idilli kép, amit a polgári irodalom nyújt az ember kialakulásáról. Eszerint az emberős két lábon kezdett járni, farka visszafejlődött, szőre lekopott, majd miután így ádami tökéletességében meg volt elégedve egy forrás kristálytisza tükréből visszaverődő külsejével, szerszámot készített és kezdetét vette az emberi történelem. Valójában „ez a kezdet olyan állati, mint ezen a fokon az egész élet.“ (Marx.) Azok mellett a vonások mellett, amelyek egyre határozottabban az állati léten túl, az ember felé mutatnak, évszázazredekken keresztül éltek még tovább olyan vonások, amelyek a fejlődő embert az állati léthez kapcsolták.

Az ember közvetlen állatőse maga is társaslény volt. Kisebb-nagyobb csoportokban élt, mint manapság is a majomfajták legnagyobb része. „Szemlátomást lehetetlen — írja Engels — az embert, minden állatok közt a legtársasabb természetű lényt, egy nem társas legközelebbi ősétől származtatni“. Marx ezzel teljes öszhangban jegyzi meg: „az egyes és magányos halász vagy vadász... 18. század vérszegény elképzeléséhez tartozik... az elkülönült egyed termelése a társadalmon kívül... éppen olyan képtelenség, mint a nyelv kialakulása együttélő és együttbeszélő emberek nélkül“. Az emberrélevés feltételei és az egyes elért fejlődési fokok csak a horda konzerváló, éltető és fejlesztő kölcsönhatásában juthattak érvényre. Csak itt szaporodtak egyre újabb vívmányokkal gazdagodva a teljes emberrélevésig.

Az ősembert azonban nemcsak a horda társadalmi viszonyai fogták körül. Ott volt a természeti környezet is, amelynek mindenható függéséből éppen, hogy kilépett. A természet azonban még ezután is nagyon sokáig tartotta rövid „gyermekpórázon“. Csak hosszú idő elteltével, a termelőerők fejlődésével párhuzamosan szakadt le „köldökszínórjáról“. Az emberrélevés kezdetein, mintha igazat kellene adnunk Feuerbachnak, aki a hegeli idealizmussal szemben a „filozófiától függetlenül létező természetben“ találta meg az alapot, amelyen „mi emberek, magunk is a természet termékei felnőtünk“. Ma már tudjuk, hogy ez a felfogás egyoldalú. Nem számol a társadalmi tényezőkkel. Az embert gépiesen fogja fel, mint a természet bábszerű függvényét. Mintha a német költőt, *Herdert* hallanók: „az emberi történelem csak folytatása a természet fejlődésének“. Marx és Engels joggal vetették el az ilyen bölcsekedést, amely a francia felvilágosítók mechanikus materializmusában gyökerezik. „Mi nemcsak a természetben élünk, hanem a társadalomban is. Ennek nemkevésbé meg van a saját fejlődéstörténete és tudománya, mint a természetnek“. (Engels.) A természeti környezet a termelőerők fejlődésének egymásra következő fokain különböző mértékben és eltérő formákban befolyásolja az emberi létet. Teljesen soha nem szakíthatjuk ki magunkat függőségéből. Sohasem fogunk „úgy uralkodni a természeten, mintahogy egy hódító valamely idegen nép felett uralkodik. (Engels.) De a fejlődés bizonyos fokán „az élet kitermeli az agyat, az emberi agyban visszatükröződik a természet“, amit, az ember gyakorlatában meg technikájában ellenőriz és alkalmaz.“ (V. I. Uljanov.) Ez ellenőrzés és alkalmazás köz-

ben pedig egyre fokozottabb mértékben szembehelyezkedik magával a természettel is. A természet tárgyaival szemben, mint külön „természeti hatalom“ lép fel. Saját szükségleteinek megfelelően módosítja azt.

A fejlődés legkezdetén azonban ez a függés elemi erővel nyilvánult meg. A természet korlátlanul uralta az embert. A „teremtés koronája“ alig volt még képes arra, hogy magát a természettel szemben önálló hatalomnak ismerje fel. A külső természeti feltételek magát az „anyagi életet“ jelentették. A fák gyümölcseit, rovarokat, kagylókat, hideget vagy meleget. A gyümölcsstermes elmaradásának természeti katasztrófája egyúttal közvetlenül társadalmi katasztrófa is volt; az egész horda megsemmisülése járhatott nyomában. Ez a közvetlen függés az emberi fejlődés viszonylag magas fokáig eluralkodott az ember érzés- és gondolatvilágán is. A teljes kiszolgáltatottság a természet erőivel szemben, az ember ideológiájában, a termelési mód különböző formáinak megfelelő földöntúli hatalmak elképzelésében jutott kifejezésre. Ez a függés csak akkor kezd megszűnni, amikor megismeri és az „anyagi élete“ kitermelésének szolgálatába állítja a természet azelőtt istenített erőforrásait. Ez egyetlen más állatnak sem adatott meg. „Az ember az egyetlen lény, amelyről elmondhatjuk, hogy az élelmiszerek kitermelésében abszolút uralomra tett szert, amiben eleinte más állatokkal szemben miben sem birt előnnyel“ (Morgan: Östársadalom.) Ennek az egész fejlődésnek alapját pedig az anyagi élet kezdetleges kitermelésére való áttérés képezi az állat csupán élelemgyűjtő életmódjával szemben.

A legkezdetlegesebb kőek vagy kaparó is mérhetetlen fölényt biztosított számára a többi állattal szemben, amikor állandó fegyvervé és szerszámává lett. Öklét keményítette. Karmokat és agyarakat pótolta, amiket a természet megtagadott tőle. Akár az ellenséges állatvilággal folytatott harcban, akár gyökerkeresésben vagy bármilyen más körülmények közt alkalmazva megnövelte a létföntartás esélyeit. Az ősemberek hordái nem voltak többé annyira szorosan egyes szűk területekhez kötve. A szerszám eme legkezdetlegesebb formájában is lehetővé tette, hogy segítségével az ember szélesebb területeken terjedjen el, mint bármelyik más állatfaj. Ez a körülmény magával hozta az egyes területek külső természeti feltételeinek megfelelő fajok kialakulását. A természeti viasszonyoknak ebben az időben döntő szerepe, amely a nagyipari termeléssel ilyen vonatkozásban nagyjában véget ért, a föld különböző pontjain a fejlődésnek gyakran különböző fokán álló emberfajok létezését tette lehetővé. Ma persze ez már az ősmult történetébe tartozik. Ma már az u. n. történelmi népek egymással annyira elkeveredtek, hogy „tisztá“ fajt a fajelmélet híveinek nagy bánatára hasztalan keresnénk. A kezdeti fokon létrejött fajok azonban valóban tiszták voltak. Valóban az emberrélevés útjának különböző állomásait, s eltérő fejlődési fokokat testesítették meg. Annyira eltértek egymástól, hogy a keveredés is csak elszórt lehetett közöttük. A különböző fajok egymás kiirtásával terjedtek el, évszázazredről évszázazredre földünkön.

Számot kell vetnünk ezzel a körülménnyel, amikor az emberiség őskorának megvilágítását tűzzük ki feladatként magunk elé. Kétségtelen, hogy a jávai embertől a piltowni, heidelbergi, neandervölgyi, rodéziai leletek emberéig vagy azokig a fajokig, amelyeket a Boskop, vagy a nemrégiben felfedezett Taung-koponya embere képvisel, valamennyi megszakítás nélküli láncban képviseli az emberi haladás történetét. Ezt azonban nem szabad apáról-fiúra történt öröklődés formájában elképzelni. Nagyon valószínű, hogy olyan fajokhoz tartozó leletek is vannak ezek közt, amelyek kihaltak anélkül, hogy egyenes leszármazóik maradtak volna. Csak multjuk van, de nem befolyásolták az ember továbbfej-

lődését. Lehetséges, hogy az eltérő természeti viszonyok olyan irányba terelték fejlődésüket, hogy nem voltak alkalmasak a továbbfejlődésre. Ezek a fajok felmorzsolódtak a természettel meg a más területekről benyomuló fejlettebb emberfajokkal folytatott harc közben. Megszámlálhatatlan emberhullám önthette el a földet az első ember jelentkezése óta, egyre magasabb embertípust képviselve. Az ember megszámlálhatatlan változata bukhatott el, míg az ismert történelem határán Európa mai népeinek elődei a neandervölgyi fajt ki nem pusztították, hogy a népek temetőjén az új kőkorszak kulturáját felépítsék.

Mindezt mai ismereteink alapján még lehetetlen eldönteni. Sok részletkutatásra, és főleg sok újabb leletre van még szükség ahhoz, hogy ezen a téren is a feltevésekből kibontakozzunk. Minden részleteredmény majd teljesebbé teszi ismereteinket. De alig gondolható el, hogy mindezek az újabb ismeretek az „igazi” emberrélevést nem a *Pithecanthropus erectus*-nál, hanem a ma történelminek tartott idők határához közelebb találják fel.

Az emberi „teremtés” nem egy nap műve, mint ahogyan régi népek Whitregéi elképzelték. Millió esztendőre terjed ki és bizonyos értelemben még ma sem ért véget. Ki tudja nem lesz-e nagyobb különbség úgy testi felépítésben, mint szellemi képességek terén a mai ember és azon ember közt, aki mögött százezer esztendő kollektív-társadalmi múlt áll majd, mint a mai ember és a jávai majomember közt van? Ki tudja milyen lehetőségeket rejteget az a társadalom, amelyben „a társadalmi gazdagság minden szökőforrása majd bővebben buzog? Marx az emberiség történelmének azt a szakaszát, amely a kapitalizmus túlhaladásáig eltelt megszámlálhatatlan évezredekkel öleli fel, „az emberiség előtörténetének” nevezi. Ha pedig ez az előtörténet a fejlődés olyan csodáit produkálta, mint aminőnek már manapság is szemtanui vagyunk, mit kell várnunk azoktól az évezredektől, amelyekben az emberiségnek valóságos története kezdődik el?

Bárhogyan is lesz, bizonyos, hogy ez az előtörténet a jávai emberrel vette kezdetét, ha ugyan későbbi leletek az emberrélevés kezdetét már régebbi évszázadokba nem tolják ki. A nagy polgári természettudósok törpe epigonjai, akik az emberi létet kizárólag annak mai formáihoz kötik, tudatosan vagy akaratlanul a theológikus gondolkozást szolgálják. Szakterületeikről kilépve olyan fáklyákat hurcolnak be a probléma homályába, amelyek füstje a szemet jobban vakítja, mint amennyire fényük látóvá tesz. Felfedezéseik nagyszerűségétől visszariadva helyre akarják állítani mindazt, amit a babonák terén őszintén haladó elődeik leromboltak. A „*homo sapiens*” megjelenésének minél későbbi időpontba helyezésével azt az űrt akarják kitölteni, amely az ember 600.000 évvel ezelőtti jelentkezése és a 6000 esztendő bibliai teremtéstörténet közt tántog. Maradi törekvésekre szabott tudományos köpeny ez. Ellentétben áll mindennel, amit ugyanezen tudományok korábbi, elfogulatlan képviselői fedtek fel. A haladás jegyében gondolkozó emberiség önértékét nem sértheti az, hogy őseink félmillió esztendővel ezelőtt még nem „viseltek szabott ruhát és nem éltek törvények” vaspántjában. Ugyanazon a művön munkálkodtak ők is, amelyen a ma emberisége: a természet megzabolázásán és az „élet anyagi kitermelésének” szolgálatába állításán. Kezdetleges eszközeikkel ők voltak az első úttörők. De ne feledjük, hogy mi, a fejlődésnek összehasonlíthatatlanul magasabb fokán is csak úttörők vagyunk. Az „igazi” embernek, az emberiség előtörténetét maga mögött hagyott „társadalmisított emberiségnek” úttörői. Ők voltak azok, akik az emberiség kezdeti fokát maguk mögött hagyták és arra az útra léptek, amelyen „e páratlan lények egyre tovább vágynak, törekedve az elérhetetlenig...” (Goethe.)